

EMLÉKBESZÉD
PÁKH ALBERT FELETT.

Olvasta a M. T. Akadémiában 1870. nov. 7-kén

GYULAI PÁL.

Néhány perczet, egy rövid fél órát akarok szentelni derék társunk, Pákh Albert emlékének, ki már majdnem négy év óta sírban nyugszik. Későre teljesitem e kötelességet, de nem ok nélkül. Szoros barátság fűzött az elhunythoz s tizenhét év óta résztvevő, majdnem mindennapos tanuja voltam szenvedéseinek, s halála után is nem annyira az író pályája foglalkoztatta lelkemet, mint a hű barát és szerencsétlen ember emléke borult szívemre. Pedig e szószéket, Tekintetes Akadémia, nem a baráti érzelmek, nem az egyéni szenvedések, hanem az írói küzdelmek és dicsőség rajza illeti meg. Ime oka késedelmemnek. Azonban az idő nem könnyen enyhíti az erős emlékeket, s most négy év után

sem tudok szabadulni amaz érzés felindulásaitól. Híjába akarom csak az írók rajzolni Pákhban : az ifju és nagyreményű humorista pályája csakhamar megszakad s egy beteg ember szenvedéseibe vész; a szerkesztő szakadatlan munkássága pedig úgy tűnik föl nekem, mint egy fejlődésében megakadályozott író küzdelme az elhagyottság és tétlenség ellen.

Valóban Pákh írói pályája nincs arányban kitűnő tehetségével, s ez ellenmondást a magán ember szerencsétlensége fejt meg. Egy szenvedésteljes élet tárul fel előttünk. Husz évig hordozni egy rossz gyógyított betegség átkos következményeit, s mégis teljesíteni, a mennyire lehetséges, minden kötelességet, melyet a hazafiság, fiúi, testvéri szeretet és barátság előnkbe szab; remények és siker közt lépni az írói pályára, s egy pár mulva eltemetve minden magasb becsvágyat, a betegség szenvedései s a szerkesztői asztal gépies foglalkozásai közt tölteni el az ifju- és férfikor legszebb éveit; lemondani az élet örömeiről, de nyugodtan hordani súlyát; a közélet munkása, a szülői ház vigasza, a baráti körök disze, felderítője lenni: ime Pákh Albert élete, a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályája, melyre egy érző, de

törhetlen lélek humoros derűje árasztá fényét. Nem szemlélni e pályát megindulás, a fájdalom és tisztelet megindulása nélkül, s midőn emlékét meg-
ujítom, úgy hiszem, nem csak a kegyelet, hanem egy-
szersmind az igazság sugallatát követem, ha az író
munkássága mellé oda rajzolom az ember küzdelmét
is, ki egy eljátszott élet romjain még fölemelkedni
képes, s ha nem lehet azzá, mire hivatva volt, vég-
leheletéig nem szűnik meg hiven és sikerrel szol-
gálni a nemzeti műveltség ügyét.

Pákh korán lépett az írói pályára. Az alig hu-
szonkét éves humorista és hirlapíró szokatlan figyel-
met keltett, bár a közönség nevét sem ismerte, mert
humoros vázlatait, melyek koronkint a Franken-
burg „Eletképei“-ben jelentek meg, Kaján Ábel
ál név alatt alatt bocsátotta közre, s mint Csengery
„Pesti Hirlap“jának dolgozó társa névtelenül írt.
De annál ismertebb volt egyénisége az irodalmi kö-
rökben, s az a fiatal írói csoport, mely élén Petőfi-
vel egy egész irodalmi forradalmat készült megin-
ditani, szövetségesének tekintve, a jövő humoristá-
ját üdvözölte benne. Mily hamar elhervasztá a sors
keze e reményt! A fiatal humorista csak pályáját
kezdhetette meg, s három évi kísérlet után örökre
elhallgatott. Azonban a várakozás, melyet felköl-

tött, nem volt alap nélküli. A humornak nem egy eleme rejtett benne, sőt természete és jelleme alapját képezte. Senki sem volt társai közt oly kevésbé lyrai vagy szónoki természetű. Épen nem volt lelkes fiatal ember a szó közönséges értelmében. Mint ember és író a nagyban vagy nagynak tetszőben ösztönszerűleg kereste az árnyoldalt vagy nevetségést, s a kicsinyben vagy kicsinynek látszóban könnyen tudott valami érdekést fölfedezni. Mélyen érző szívében erős szenvedélyek szunyadtak, de nem tudott se tisztán érzelmes, se tisztán pathetikus lenni. Egyugy nevezett lelkes ezikk, megható szónoklat, vagy komoly elmélkedés nagy megerősítésbe került, s mégis, vagy talán épen azért, a legtöbbször szárazon ütött ki. De ha, mint rendesen, a tréfa, enyelgés vagy gunyor hangján fejezte ki örömét és fájdalmát, vagy szeszélyes fordulatok kanyargásán fejtegette eszméit, szellemének egész gazdagsága, kedélyének egész bensősége nyilatkozott. Élénk érzéke volt az emberi gyöngeségek, úgy a magáéi, mint másokéi iránt. Egyetlen éles pillantással észrevette az egyén vagy helyzet nevetséges, de egyszersmind jellemző oldalát. Jól tudta utánozni mások gondolkodás-, beszéd-, írásmódját, s egy-egy találó vonással vagy csak pusztá

elnevezéssel egész torzképet rajzolt. De a guny ez erős ösztönét szintoly erős emberszeretet mérsékelte. A kettő összeolvadt benne, mint ál nevében a Kaján és Ábel név, mint arczkifejezésén a kék szemek szelid fénye s az ajkak guny mosolya.

E humoros ért táplálták a körülmények is, melyek közt fölnevekedett, s mintegy kedvezni látszottak kifejlésének. Volt benne valami polgárias s ösztönszerű idegenkedés a táblabiróiasztól. Szívében erős nemzeti érzés dobogott, nemzeti hiuság és előítéletek nélkül. Rozsnyón született 1823-ban, atyja evangélikus lelkész volt, szellemi tekintetben a wakefieldi lelkész másolata. A Szepességen nevedett, hol a német műveltség és magyar hazafiság oly sajátságos vegyületet képez. Sopronban folytatta tanulmányait s az ottani magyar irodalmi társaságban ébredt föl benne a magyar irodalom szeretete. Majd Debreczenbe ment mint joghallgató s e nagy magyar városban mintegy magába szívta a magyar faj minden nemesebb hajlamát, de egyszersmind fejletlensége élénk és fájdalmas érzetét is. Korán megismerkedett az idegen irodalmakkal s a magyar közélet és irodalom benyomásai közé némi európai szellemet vegyített. Az nem volt pusztá véletlenség, hogy midőn 1845-ben,

mint jurátus, Pestre jött, a „Pesti Hirlap“-nak lett dolgozótársa, s így az ellenzéknek ahhoz a töredékéhez csatlakozott, mely nem sokat remélt az ősi alkotmány intézményeinek fejlesztő erejétől s az ujkori parlamentarismus jelszavait írta zászlójára. Ez eszmék feleltek meg leginkább hajlmainak és műveltségének. Hasonló ok vezette irodalmi pártállásában is. A Petőfi-körhöz csatlakozott, nem barátságból, bár Petőfinek ő volt legrégibb s áldozatra legkészebb barátja, hanem izlése irányánál fogva. Nem volt ugyan erős érzéke a magyar népies iránt, nem osztozott Petőfi politikai álmódásaiban, nem örvendett, ha erőteljessége nyereséggé fajult, vagy naivsága eget ostromló meghasonlásba tévedt; de a humoros kedély, a természetes egyszerűség, a szeretetreméltó őszinteség, mely tulajdonok Petőfi lyráját oly kiválóan jellemzik, teljes rokonszenvével találkoztak. Az angol humoristák voltak kedvencz olvasmányai, s épen oly kevésbé kedvelte a német érzelmességet, mint a magyar szónokiasságot. Örömet áradt gúnya szónokaink és költőink szenvedése és dagálya ellen. Politikai iránya és irodalmi izlése egymással kapcsolatban voltak. Mig a politikai téren azok sorában küzdött, kik a régi megyerend-

szert a haladás akadályának s a szabadság gyöngé biztosítékának tekintették: addig az irodalomban a fejlődés táblabirói nyügeinek tartotta a sujtásos szónoklat uralmát, a felületes nemzeti irány szűk-körűségét s az élet benyomásaitól el-elforduló ál-idealismust.

Ily szellem lelkesítette a fiatal humorista és hirlapíró munkásságát. Humoros vázlatai majd mindenikében gúnyos érzelmeket vehetni észre elbeszélési modorunk ünnepies, cifrázkodó, szenvelgő sajátságaira. Sőt a „Fiatal orias“ című műve nem egyéb, mint szatirája az akkor divatos magyar regények- és beszélyeknek. „Ignác és Konstancia“-ban egy ifjut és nőt rajzol, kik szépirodalmi lapjaink phraseologiájával táplálkoznak. Oly párbeszédet hallunk itt, melyet hűség és jellemzés tekintetében majdnem Molière „Précieuses ridicules“-je mellé tehetni. Pákh nem csinált személyeket rajzol, hanem élő egyéneket alakít át. Legkevésbé sikerült vázolatain is érzik a benyomás közvetlensége. A legmindennapibb élet felé fordul. Hősei a legközönségesebb emberek: egy jámbor és minden szolgálatra kész instructor, egy városi érzelő őrök, egy fontoskodó jurátus és szónokiasan szenvelgő udvarló. Mintha szatirát akarna

irni beszélyíró társaira, kik nagyszerű hősökkel, óriás szenvedélyekkel birkóznak — és akaratlan humoristáva lágyul. Oly benső szeretettel csüng személyein, a látszólag érdektelenben emberileg annyi érdekest láttat, kedélye derűtségével annyira megaranyoz mindent, hogy e felfordult világ elbájol, e jó bolondok iránt valódi részvétet érzünk, mintha bolondságukból bennünk is szunyadna egy kis adagocska. Mintegy tiz humoros vázlatot írt, melyeket soha sem szándékozott összegyűjteni. Kisérleteknek nézte, melyeket nagy művekkel kel-
lene elfeledtetni, ha különben is el nem feledtet-
nének. Valóban kísérletek is, de egy kitűnő tehet-
ség kísérletei. Nem annyira magokban becsesek,
mint ama körülménynél fogva, hogy előhírnökei
egy humorban gazdag lélek fejlődésének. Azon-
ban így is van köztök egy pár, melyeket a legszí-
gorubb kritika is méltányolhat. „Egy nap egy
instructor életéből“, „Az irnok szerelme“, „Ignác
és Konstancia“ oly sikerült művek, hogy iro-
dalmunkban maig is e műfaj legjobbjai közé
tartoznak.

Mint hirlapírót is humoros oldala tüntette ki.
A „Pesti Hirlap“ fővárosi ujdonságait írta, mely
rovat akkor politikai lapjainknak mintegy tárczáját

képezte. Rövid rajzok a főváros politikai és társadalmi életéből, irodalmi és művészeti kisebb bírálatok, könnyed elmélkedések és polemiák váltakoztak itt a szatira és humor hangulatai közt. E rovat soha sem volt olvasottabb, mint Pákh kezében. Míg társai vezérczikkekben ostromolták a kormányt s a régi megyei rendszert, addig Pákh ötleteivel szolgálta pártját s néha kitűnő sikerrel. Történt a többek között, hogy egy megyei gyűlésen néhány sorával megbuktatta a kormánypárt egyik vezérszónokát, mert a „Pesti Hirlap“ a gyűlés folyama alatt érkezett meg, kézről kézre járt, s a hallagatóság oly nevetésbe tört ki, hogy a kigunyolt szónok nem folytathatta tovább beszédét és megzavarodva ült le. A „Pesti Hirlap“ dolgozó társai reformálni igyekeztek a magyar hirlapi stylt, kivetkőztették a megyei szónoklat sallangjaiból s európaibb formába öntötték. E törekvés Pákhban is támogatóra talált, a mennyiben az újdonsági rovatba, hol eddig nehézkes szárazság, vagy elméskedő erőködés uralkodott, szellemet, könnyedséget és humort lehelt. A párt iránya mellett hiven szolgálta a nemzetiség, irodalom és izlés érdekeit. A guny nyilait legörömostebb szórta azok ellen, kik irodalomban és társas életben tul-

buzgóságukkal veszélyeztették a nemzetiség ügyét, vagy a nemzeti irány és sajátság leplelvel fedeztek minden hóbortot és izléstelenséget. Csak némely pesti német író civilisatori döllye volt ennél is kedvenczebb tárgya: ki nem fogyott a gúnyból, ha ostromolhatta e pöffeszkedést, mely oly lenézőn tekint a magyarra, s a német műveltség képviselével kérkedik, melyhez egyetlen fővény szemet sem hordott.

Három évet töltött Pákh a hirlapírói izgalmas körben. Mint a fővárosi élet krónikairója jól ismerte Pestet; mint kellemes társalgó szívesen látott vendége volt a társas köröknek, s fogékony kedélye az élet tarka benyomásaitól pezsgett. Életkedve, humora, mely a legkülönbözőbb viszonyok között is fel tudta találni magát, szerencsét, boldogságot látszottak ígérni; fejlődő tehetsége, mely az első kísérletek után nyomosabb munkásság, magasb czél felé vonzotta, mintegy biztosítá számára a humorista koszorúját. Azonban minden máskép történt. Egy rosszul gyógyított betegség hervasztani kezdé életkedvét és feldulta pályáját. 1847 nyarán egy ausztriai vizgyógyintézetbe volt kénytelen utazni s ott töltötte az 1848- és 1849-diki éveket. Betegen, elhagyatva, hazájáért és családjáért

aggódva töltötte napjait. A haza ügye elbukott, s atyja sok évi börtönre ítéltetett. Hazája és családja romjain állott meg, midőn 1850 nyarán hazájába visszatért, maga is a múlt idők romja. Egészsége még most sem állott helyre és többé soha. Eljátszottnak tekintette életét, de úgy hitte, nem élhet tétlen és még tehet valami hasznót. Nem a humorista koszorujáról álmodozott; többé nem tartotta magát irónak; se elég kedvet, se elég erőt nem érzett nagyobb művek írására; de tudta, hogy beteges állapottal is alkalmas szerkesztő lehet és e szomorú korszakban kötelessége szolgálni a nemzetiség és irodalom érdekeit. Még ez évben az „Ujabbkori Ismeretek Tára“ szerkesztését vállalta el, melyet 1855-ben végzett be. Majd 1853 elején a „Szépirodalmi Lapok“ czimű hetilapot indította meg. Sokszor napokig ágyában szerkesztett, egy kis zsámolyon dolgozgatva. Humora most sem hagyta el de csak társalgásában nyilatkozott; a mit írt, azok legtöbbsnyire átdolgozások, fordítmányok valának s a beküldött kéziratok javítása vagy átalakítása. Mindkét vállalatával gazdagította irodalmunkat. Az „Ujabbkori Ismeretek Tára“ hézagot töltött be, s kivált első kötetei becsesek, míg a közönség részvétlensége miatt, a kiadó sürgetésére,

nem kellett összébb szorítani a vállalat eredeti tervét. A „Szépirodalmi Lapok“ kitűnő erőktől támogatott folyóirat volt, s épen oly határozottan küzdött költészetünk nép-nemzeti iránya mellett, mint a mily erélylyel támadta meg kinövéseit. Csak egy fél évig állhatott fen, a részvétlenség miatt meg kellett szüntetni. Pákh a magyar olvasó közönségben oly jelenségeket vett észre, melyek míg egy részről szomorítók voltak, addig másfelől némi reményt keltettek, s egy új vállalat megindításán gondolkozott, mely inkább megfelelhethet a változott viszonyok szükségének.

Valóban a forradalom után irodalmi viszonyaink sajátáságosak voltak. Az alkotmány eltörlése, a nemzetiség nyílt megtámadása s a mesterségesen germanizáló törekvések korszakában a társadalom minden osztályának fokozott erővel kellett volna támogatni az irodalmat. De az nem történt, s csak később láttunk e tekintetben erélyesebb mozgalmat, midőn politikai reményeink éledni kezdenek. Majdnem 1859-ig az irodalom meglehetősen elhagyottságban tengett; a műveltebb közönség száma mintegy apadóban volt. A politikai pártok némi kísérlet után, a censura vas keze miatt, oda hagyták a politikai lapok támoga-

tását, mintha ily korban a politikai lapok csak a pártprogrammokért léteznének s nem a nemzeti-ség és irodalom érdekeiért s a nemzeti szellem fentartásáért. A régi conservatív és ellenzéki párt egyesülve csak egyetlen irodalmi vállalatot indított meg, a „Nemzeti Könyvtár“-t, a régibb költők és történetírók gyűjteményét, de ezt is elhalni engedte. A bécsi lapok olvasása jött divatba, mert azok szabadabban írhattak. A közös veszteségben egyesült két politikai nagy pártban nem volt annyi lélek, hogy részvények útján egy politikai nagy lapot alapítson s az irodalom magasabb törekvéseit minden lehető uton-módon támogassa. A táblabíró, ki ma is csak politikai szempontból becsüli az irodalmat, hazafi-fájdalomba merülve, nem ért rá ily csekélységre. A műveltebb közönség számára irt folyóiratok és könyvek találkoztak a legcsekélyebb részvétellel. Ugy látszott, hogy e közönség napról napra fogy, de növekedőben van egy új, a társadalom alsóbb rétegeiből. Minden, mit e közönségnek irtak, részvétnek örvendett; azonban az irodalom e körében nyegleség és felületesség uralkodott, s oly hajhászata a népies- és népszerűnek, mely sértette a jó izlést.

Pákh úgy hitte, hogy szükség van oly vál-

lalatra, mely e két közönséget közvetítse, melyben mindkettő találjon valamit, mely ujdonszerűségével és olcsóságával nagy elterjedésre számíthatson. Így keletkezett a „Vasárnapi Ujság,” mellék-lapjával, a „Politikai Ujdonságok”-kal. E két lap nem jelölt ugyan új irányt se az irodalomban, se a politikában, de fontos mozzanat volt műveltség-történetünkben, kivált ama szomorú korszakban. Oly nagy közönséget teremtett és növelt föl a magyar irodalomnak, minőt azelőtt encyklopedikus lap soha. Előfizetői száma mindjárt az első években az 5—7000-et felülmulta, s e szám később is inkább növekedett, mint apadt. S ezt leginkább Pákh szellemének és tapintatanának köszönhetni. Megvetette az eddigi néplapok affectált népies hangját, s a világosságban, egyszerűség- és kellemben kereste a hatást. Az ismeretek terjesztését, a nemzeti érzés ápolását tűzte feladatául, lépcsőnkint emelve közönségét tartalom- és formában. Maga kevesett dolgozott lapjába, mindig névtelenül, s leginkább olyant, mire más nem vállalkozott; de bizonyos tekintetben ő írta lapja nagy részét. Számos író és nem író cikkét dolgozta át a lap szükségeihez alkalmazva, s nem egy írónak adott tárgyat és munkát, s mennyi mindent javi-

tott egész a legkisebb ujdonságig. Mindenütt meglátszott keze nyoma, éltető szelleme. S míg a „Vasárnapi Ujság“ az irodalom érdekeit ily kitűnően szolgálta, addig politikai melléklapja a legjótékonyabban hatott a nép politikai szelleme fejlesztésére. Ki egykor gunyolta a phrasisok uralmát s ostorója volt a szájas hazafiságnak, soha sem sülyedhetett oda, hogy a nép ámitója legyen, bár e szerepet nálunk még jeles írók sem szokták megvetni. Az elnyomatás szomorú korszakában leginkább a politikai tények tárgyilagossá csoportosítása- és magyarázatára szorítkozott, igyekezett a népben ébren tartani a nemzeti szellemet s áldozatkészségre lelkesíteni a hazafiság oltárán. Később a pártok küzdelmei között is megtartott bizonyos tárgyilagosságot, józan mérsékletet, s lapja a néplapok közt mindvégig az egyetlen maradt, mely többre becsülte a népet, mintsem pusztá politikai eszköznek tekintse és hizelegjen gyöngeségeinek.

Tizenkét évig szerkesztette e két testvérlapot, sőt 1863-ban a „Magyar Sajtó“ szerkesztését is elvállalta.

A legfáradhatlanabb magyar szerkesztő egy beteg ember volt, s a ki a közszellemet ébresz-

teni, a csüggedőkbe reményt önteni igyekezett, maga felől már rég nem táplált semmi reményt. Folyvást és mindvégig betegséggel küzdött. Munkából és szenvedésből, szerkesztésből s a maga orvoslatából állott egész élete. De a humor geniusza nem hagyta el kedvencz gyermekét. Ott lebegett fölötte és szárnyaival fődözte. Törhetlenné edzette lelkét s vidám mosolyba olvasztotta könyeit. Nem engedte elzordonulni kedélyét, kiapadni az annyi nemes érzés forrását. Ott ült betegágyánál, elkísérte a szerkesztői asztal gondjaihoz, társaságba vezette, fel-felmutatva az élet hiu küzdelmeit, elringatta fájdalmát s a lemondás erejét s a megnyugvás vigaszát lehelte szívébe. Az író humorista rég meghalt Pákhban, de a beszélő humorista folyvást élt, kivel író humoristáink nem mindig állották volna ki a versenyt. A magyar társadalom, politika, irodalom mozgalmairól s a napi eseményekről senki sem beszélt több humorról, mint ő, ha a társalgásba bele melegedett. A vendéglőben vagy kávéházban az asztalt, hol ő ült, mindig hallgatók vették körül, s a tarsaság, melyben megjelent, kénytelen volt felvidulni. Humoros megjegyzései, élezei szájról szájra jártak a városban, s nem egyszer használta föl egyik vagy másik lap. Még

halála előtt egy pár héttel is vidáman vett részt az Akadémia és Kisfaludy-Társaság üléseiben, s midőn leverte is a betegség, régi humorával fogadta betegágya körül barátait. De halála előtt néhány nappal elkomorodott, s így szólott egyik barátjához: „Oh ez már nem tréfa, érzem, hogy meghalok. Nem baj, ugy sem sokat ért egész életem!“ Ez volt az első és utolsó keserűbb panasz, mely ellebbent ajkairól.

Oh derék férfiú, te valóban sokat szenvedtél, de életed sokat, igen sokat ért nekünk, kik elvesztettünk. Hősiesen harczoltad végig pályádat, a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályáját. A sír, mely szenvedéseidnek véget vetett, a legnemesebb szívű embert és író-t fogadta ölébe. Emlékedet hiven megőrzi a magyar nép, melynek szellemi érdekeiért oly hiven s oly sikerrel küzdöttél, s az elismerés koszorúja, melylyel ime sírkövedet övezem, nem az enyém, barátodé, hanem a Magyar Tudományos Akadémiáé, melynek nevében szólottam.